

Y, 18.

4, 567.

19
DE APOSTOLO PAVLO,
ELOQVENTIAE POPVLARIS OMNIBVS NVMERIS
ABSOLVTAE EXEMPLO, PAVCVLA
QVAEDAM DISSERENS

V I R O

MAGNIFICO AC SVMME VENERABILI,

D. CAROLO CHRISTIANO
TITTMANNO,

MVNVS SERENISSIMI DVICIS ELECTORIS SAXONIAE
SVPREMI SENATVS ECCLESIASTICI CONSILIARII, DIOCESEOS DRES-
DENSIS SVPERINTENDENTIS ET PASTORIS AD AEDEM
S. CRVCIS PRIMARII

A. D. III. KAL. OCTOBRI A. R. S. CIO IO CCLXXXIX.

AVSPICATO ADEVNTI

EX ANIMO GRATVLAVNDVS OMNIA FAVSTA ATQVE
PROSPERA APPRECANS,

FAVORI TVTELAEQVE OMNIBVS, QVIBVS POTEST
MAXIMIS, PRECIBVS

SE PIE COMMENDAT

IOANNES GOTTLOB RIECKIVS

AA. M. ET PASTOR SIZERODAE.

DRESDAE,

LITTERIS HENR. GVIL. HARPETERI.

19.

Cum vario modo ab origine inde reslauratae per Christum salutis contra scripturas s. bella mota fuerint ab hostibus, partim earum diuinam inspirationem et suggestionem, partim utilitatem auctoritatemque impugnando; tandem omnis eorum furor et vis hostilis eo est progressa, vt omne virus acerbitalis in dictionem, siue scripturae genus euouerint. Quippe hi impugnatores impudentissimi bene perspexerunt, hoc si semel hominum animis persuasum esset, omne scripturae genus in sacris voluminibus esse vile, hiuicum, horridum, vitiosum et ab omni dictionis elegantia alienissimum; fore, vt multi hac praeconcepta opinione obcoecati atque praepediti a perlegendis perscrutandisque libris diuinitus inspiratis facillime retrahantur. *) Insuper inmatumque esse videtur hominibus erectioris praefertim ingenii, vt, sicut in corporis vestitu reliquaque suppellectili ornatum, munditiam atque elegantiam sectentur et venentur; sic a libro abstineant, eiusque lectionem penitus negligant, qui, omni decenti ornatu deslitutus, verbis obsoletis, peregrinantibus, nullo et constructionis et compositionis adhibito ordine, est refertissimus. Quod omnes ii bene norunt, qui libris petulantis et lasciu argumenti conficiendis et in publicum protrudendis *πρὸς τὰ ἀλόγιστα* lucrum turpissime inhiant. Ii si quandam historiolam ingenio luxuriantem confingunt, lenociniis verborum exornant, variisque imaginibus vadique corralis expoliunt et velliunt, aut si alium librum rebus spurcissimis, veritatique diuinitus parefactae inimicissimis repletum foras emittunt, atque e mille aliis eiusdem farinae compulant atque exscribunt, in eo omnem diligentiam, studium atque operam collocant, et quasi profundunt,

A 2

*) Vid. Lactantii Institution. Lib. V. Cap. I. §. 15. et lib. VI. Cap. XXI. §. 4. edit. Bünemannii. Haec in primis, ait, causa est cur apud sapientes et doctos et principes huius seculi scripturae sancta fide careat, quod prophetae communi ac simplici sermone, vt ad populum, sunt locuti. Contemnuntur itaque ab iis, qui nihil audire vel legere, nisi expositum et disertum volunt; nec quidquam haerere animis eorum potest, nisi quod aures blandiori sono mulcet, illa vero, quae fordida videntur, anilio, inepta, vulgaria existimantur.

dunt, vt verbis nitidissimis et bene sonantibus, atque floribus vndiquaque collectis et studiose conquisitis legentium aures permulceant et titillent. *Adfecti enim, inquit Lactantius Instit. Lib. VI. Cap. XXI. dulcibus et politis siue orationibus siue carminibus, diuinarum litterarum simplicem communiemque sermonem pro sordido aspernantur. Id enim quaerunt, quod sensum demulceat.* Lectores atque entiores aliarum rerum longe utilissimarum comparandarum parcissimi eo audentius aduolant tanquam ad cupedias melle dulciores, quae, quo auidius deglutiantur, eo citius dolorem vomitumque stomacho mouent; in emendis his historiis ingentem pecuniae vim liberalissime profundunt, atque eo libentius, quo magis horum librorum lectioni a buccinatoribus, pecunia redentis, ad appetitus in gyrum rectae rationis ducendos, mores emendandos, dicere volebam, deprauandos, atque a veritatis recto tramite seducendos, permultum utilitatis tribuitur. Quippe hi sunt libri, quorum assidua tractatio veram omnibus insillare possit sapientiam, quos itaque manu nocturna diurnaue versari deceat. Quantum vero detrimentum his libris emittendis et diuulgandis et litterarum incremento, et pietatis exercitio, (quod frugiferis tantum rebus ali potest,) adferatur, et quam homines his pelliferis libris auide legendis et imbibendis corrupti atque in diuersum distracti, a diligenti scripturae f. peruestigatione refugiant, quae tamen fons et origo est omnis veritatis, in qua *πάστες οὐ θνητοὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως* continentur, quae nos *πέρι πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐκπεριμαίβει* efficere debent, cognitum iudicatuque est facillimum. Viri me multo perspicaciores, omni litterarum genere excultissimi, veritatisque propagandae per rectum et legitimum scripturas f. explorandi studium gnari, hoc damnum inde redundans secum animo iam dudum perpenderunt, omnesque a perlegendis et euoluendis his malae notae libris omni adhibita diligentia, intentis et animi et ingenii viribus, auocare atque retrahere conati sunt, praesertim cum nostra aetate magna et utilissimorum et elegantissimorum scriptorum librorum copia proflet; sed mores nostrorum praecipue temporum sic sunt comparati, vt in peius semper ruant. *Genus humana ruit per vetitum nefas.**) Nos sapientiam *Φάρμακον εἶναι σοφίας*, siue *gustum*, quem vocant, sibi solis arrogantibus non inuideremus, nec profusioni in hos libros comparandos, tam liberali manu erogatae, indignaremur, nisi iidem delicatuli, atque male ingeniosi homines, sibi omnis veri videndi atque diu-

*) Vid. Horat. lib. I. Od. III.

dicandi vim et principatum tribuentes, ἀνετόμοι, quavis occasione odium suum et contentum erga volumina diuinitus patefacta palam facerent, aliosque eodem odio inflammare atque incendere niterentur. Hi enim sunt, qui, quoties a lectione ludici cuiusdam libelli recurrit, quem vnice amant, in deliciis habent, exosculantur, deuorant; si demum sit sermo de scriptura f., inconcinnos extollendo clamores, cachinnos inordinatos mouendo, naso aducno deridendo, omnem scripturam f. de gradu deturbare, atque ad libros inutilissimos nulliusque pretii detrudere haud erubescunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro

Increpuit, sequitur clamor, coelumque renngit.

ὦ πόποι, ἢ δὴ πρῶτον ἐκόντες ἀνετόμοι

Νηπιόχοι.

Hom. Iliad. β. v. 337.

At enim vero non opus est, vt audito hostium vario clamore tumultuantiumque strepitu, fugam capessendo turpem, terga vertamus, iisque victoriam de nostra bona causa obstupefacti atque attoniti concedamus. Omni potius deposito metu cum aduersariis congregiamur intrepidi et hilares, superiores euasuri. Victoria in manibus nostris est, manebitque. Scriptura f. in se continet et rerum dignitate atque grauitate longe praestantissimas, et scitu quam maxime necessarias res, nec tam inconcinne, incomite atque pueriliter sunt scripti, atque exarati libri, vt lectio et pertractatio eorum nauisae molestiam cuiquam excitare possit. Contra ea, quo doctiores litterisque expoliores fuerunt homines, quo magis iudicii subtilitate rectum prauo dignoscere didicerunt, eo studiosius horum librorum tam grauitate, tam concise, tam eleganter scriptorum assiduam et quotidianam lectionem omnibus, salutis aeternae per Christum fruendae cupidis, quam maxime commendarunt. Non animus est, hic ea repetere, quae de virtutibus et dogmaticis institutionibus sexcentis dicta et iterum iterumque prolata fuerunt. *) Scimus in vtramque partem a defensoribus stili scripturae f. esse peccatum. Fuere, qui genus dicendi f. f. proxime ad Atticum accedere vellent: alii hanc sententiam oppugnando in contrarias partes di-

A 3

lapi

*) Vid. Mornaeus in libro de Veritat. relig. Cap. 34. Flacius de stilo sac. liter. et Christ. Math. Pfaffius in notis exegetic. in Euangel. Matth. qui omnem controuersarum hystorian exposuit.

lapi sunt. Nos liti dirimendae non immisceamus nos, sed potius sententiae, a Ioan. Christ. Gottlieb Ernestio prolatae calculum nostrum adiciamus. *Vid. disput. de usu vitae communis ad interpretationem noui Testi.* Quae enim, ait, illis Graecorum libris ex periodorum concinnitate, verborum numero, sententiarumque ornatu studiose quaesito. sublimitas et elegantia accedit, ea, si his rebus metiamur elegantiam et sublimitatem, in libris N. T. plane locum non habet, conscriptis ab iis autoribus, qui de rerum diuina origine et grauitate persuasi, minus curarunt elegantem verborum dilectum et sententiarum structuram. Vnde et Saluastus, ansum dicere, ait, cui libet ultra principia graecae litteraturae paululum progressu faciliores ad intelligendum fore libros N. T. quam Demosthenis et Thucydidis opera: nam praecipua difficultas orationis in singulis verbis consistit. Et paulo post pergit. Quamquam non est negandum, cum in Euangelistarum, tum Apostolorum, imprimis Pauli scriptis verba et phrasas occurrere, quarum non puduit profecto elegantes Graeciae scriptores, uti videre est ex libris eorum, qui puritatem linguae graecae N. T. defendere studuerunt, ut Sebast. Pfochenius de lingu. graec. N. T. et Stolbergius de Solocism. et Barbaris. graecae N. T. dictioni falso tribuitis.⁴⁰⁾ Hoc aduerfariis libentissime demus, nec nos in hoc concedendo difficiles morososque praebemus, scripturas s. populari oratione esse compositas et conscriptas, quod Paulus ipse innuere videtur i Corinth. II, 1. vbi dicit, se non venisse Corinthum καὶ ὑπερχῆν λόγῳ ἢ σοφίας oratione et sapientia excellenti. quam Sophistae tunc temporis iactabant, et vers. 4. εἰ λόγος με καὶ τὸ κηρυγμαί με ἐκ ἐν περὶ τοῦ ἀσθενείας σοφίας λόγῳ, oratio mea ad persuadendum artificiose et subtiliter more Philosophorum non fuit composita: et 2 Corinth. X, 4. αἰστέρι, τὰ πάντα τῆς σοφείας ἡμῶν εἰ σαφηνῶ ἐς; h. e. argumenta, quibus veritatem doctrinae. quam doceo, adfluere studeo, contra calumnias hominum religioni Christi. inimicorum πῆρες καὶ διαίρεσιν ἐχθροματῶν; ea non ab arte humana, non ab acumine demonstrationum, aut eloquentiae vi atque efficacia petita sunt.⁴¹⁾ Conf.

i Co.

⁴⁰⁾ Conf. Io. Augusti Ernesti institutio interpretis Noui Testamenti Cap. VII. de usu Verborum LXX. V. T.

⁴¹⁾ Vid. D. Io. Christoph. Doederlein institutio Theologi Christiani in capitibus religionis Theoreticis nostris temporibus accommodata Pars I. p. 168. et D. Wilhelm Abraham Teller's Wörterbuch des neuen Testaments p. 148. et zur Besäderung des nützlichen Gebrauchs des Wilhelm Abraham Teller'schen Wörterbuchs des neuen Testaments P. I. Artikel Fleißlich et P. IV. p. 249.

1 Corinth. II, 4—6. Ex his locis luculentissime apparet, Apostolos in proponenda doctrina salutari populare dicendi genus esse secutos, neque hac assertionem quidquam auctoritati scripturae s. detractum iri putamus, modo recte explicetur, quid sit popularis oratio, quid sit populariter loqui. Popularis oratio nobis dicitur ea, quae communi hominum intelligentiae est accommodata, in qua nulla verba perceptu difficilia occurrunt, quae sic est ordinata, constructa atque composita, ut, qui audiat, statim sentiat atque animaduertat, quid sibi velit orator. *Populari oratori*, telle Cicerone, *) *Semper videndum est, quid deceat non in sententiis solum, sed etiam verbis.* Haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Populariter loqui ex nostra sententia non denotat, tenuiter ex Philosophorum praeceptis, nec ex Rhetorum scholis elegantissime dicere, ita, ut audientium animi praestigiiis verborum fallantur: sed sic orationem instituire atque moderari, ut omnibus, quibus necesse est, satisfiat; ut oratio iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat iudicare; ut maxime teneat, oblectet et permoueat eos, qui audiunt; ut quae notio atque vis sit vnicuique verbo subiecta atque attributa, statim animaduertatur atque intelligatur ab auditoribus. Qui populariter loquitur, non vitur verborum lenociniis, quae ut facile intrant animos, ita celeriter effluunt, sed sapienter dicit de rebus, ita, ut alte in animos penetret oratio. Quod genus dicendi populare omnium esse difficillimum, nec vno alteroque conatu posse comparari, ideoque iis omnem eloquentiae laudem summo iure deberi, qui exercitationis assiduitate, et studii magnitudine, hoc consecuti sunt, ut populariter dicere possint, probe sciunt, qui in hac facultate comparanda multum temporis atque otii impenderunt. Omnes, qui huius rei periculum fecere, et sic orationem moderari didicere, ut doctus indoctusque, cum abierit, hoc laudis iis non possit non impertire, *hic cum fructu, rebusque quam accommodatissime planissimeque locutus est;* **) hi igitur omnes vno ore faterentur, in eorum summum acumen, et vim maximam ingenii oratoris elucere. Quamuis

fortalle

*) Vid. Cic. Orat. §. 24. et Offic. Lib. II. Cap. 14, 19.

**) Vid. Spalding über die Nützbarkeit des Predigtamts und deren Beförderung, dritte Aufl. 1775.

fortasse ii concionatores a nostra sententia longissime abhorreant, quorum ex sententia populariter dicere nihil aliud significet, quam pro fuggellu sacro temere eslutire atque proferre, quidquid in buccam veniat. Tali modo res sanctissima ludibrio eorum exponitur, qui in quaque re, videndo, quid distent aera lupinis, sensum iudicandi acuerunt. Nos longe aliter statuendo putamus, quosimplicior communique hominum intelligentiae accommodatior, atque ab omni furo alienior sit oratio, eo iucundiorem eam, et melle suauiorem, ab omnibus intelligentibus, huiusque rei peritis exifflimatoribus iudicatum iri. Nunc autem videndum et explorandum est, num eiusmodi oratio in sacris eslatis occurrat, quae nec inutilitatis imaginibus turgida atque audax, nec verborum sonitu rauca, stridens atque horrida, sed leniter fluens, dulciter ac iucunde mouens deprehendatur. Atque oratio viro- rum diuinitus inflatorum popularis esse debebat, si intellectum idoneis necessariis, que notionibus informare atque voluntatem ad audita fideliter exsequenda impellere oratione volebant. *Etenim cum in iis, sunt verba B. Ernesti, res Christi et Apostolorum omnisque felicitatis aeternae consequendae ratio generi humano tradenda esset, spiritus diuinus ita scriptoribus eorum suggestit omnia, et etiam a plebeis indoctisque hominibus intelligi possent, impri- mis, cum hos videret facilius ac proutius accepturos salutarem doctrinam, quam nobiliter atque eruditus i Corinth. I. Itaque et in rebus, et in verbis summa et optia plebi adhibita est perspicuitas, nisi interdum ingenio scriben- tium concedendum aliquid videretur, unde forte Paullina illa, quae Petrus vocat, doctrina orta. Vid. Ioan. Aug. Ernesti Opuscula philologica critica de difficultatibus noui testamenti recte interpretandi pag. 200. Agedum illustri atque conspicuo exemplo proposito rem nostram dirimamus. Angustiae plagarum, quibus nostra disquisitione coercita est, prohibent, quo minus omnia huc pertinentia percensendo attingere queamus. In Apostolo Paulo, grauissimo populari orationis, vnicuique intuendo nostra immoretur oratio. Ad nostram causam non attinet hic item renouare inter viros doctissimos dnu vario Marte agitatum, atque a B. Thalemanno penitus direntam in *diff. de eruditione Pauli iudaica non graeca*. Hoc vero laudis Paulo impertien- dum esse merito censemus, cum nempe omnibus dotibus eloquentissimi disertissimique oratoris natura saurice fuisse instructissimum. Inerat in eo mira docilitas et lagacitas, distinctas et dilucidatas omnium etiam abstrusarum et reconditarum rerum notiones sibi celeriter efformandi, efformatasque aliis planissime proponendi, eximia atque plane diuina vis iudicii et dexteritas*

tas prauum a recto statim discernendi atque diiudicandi, argumentandi subtilitas singularis, denique florentissimum ingenium res a conspectu hominum longe remotissimas sub variis iisdemque longe exquisitissimis imaginibus rudium intellectui sic repraesentandi, vt pene oculis videre atque manibus prehendere possint. *) Quae dotes natura ei inditae, in schola Gamalielis excultae atque expolitae, Act. XXIII. in altissimum eloquentissimi oratoris fastigium mox euehebant Paulum. Quam vero laudem qui Paulo detrahere maligno animo audeat, aut scripta eius non legerit, aut plane hostili atque peruerso animo legerit. Nae illi in faciem dicam:

Ὁυ γκα ἐγὼ εἶμι Φημι χειρίτερον θεοῦ ἐν ἅλλοις ἔμμεται.

Ego, quotiescunque scripta Paulina euoluo atque perlego, intimis visceribus dulcissima affectus voluptate, manibus pedibusque in sententiam Theologi quondam meritissimi eo, qui, cum verba pro concione facienda essent, libris Paulinis, praesertim epistola ad Romanos attente legenda, robur et vim eloquendi sibi comparabat. Oratio Paulina argumentorum idoneorum inuentione numerosa, sententiarumque acutilimarum grauitate repleta, et variarum figurarum ornamenti distincta atque expolita deprehenditur. **) Nihil sublimius est Paulo in commouendo, adhortando, deterrendo, atque impellendo. Quam singularis atque plane diuina Pauli eloquentia cognoscitur in oratione Athenis in Areopago habita Act. XVII, 22. Vitur initio tenui dicendi genere ad fauorem beniuolentiamque sibi conciliandam. Vos, ait, auditores, religioni maxime deditos esse, animaduerto, ita vocem θεοσεβειαν explico. Conf. Moshemii Theolog. Moral. Tom. III. ***) Postquam erectos atque attonitos vidit audientes, fit etiam

grauior

*) Conf. Niemyeri Charaeristick der Bibel, P. I. et Ti. Hemsterhufii orationes, quarum prima est de Apostolo Paulo etc. praesuntur duae orationes Ioannis Chrysostomi in laudem Pauli Apostoli. Lugd. Bat. 1784. in Symbolae literariae ad incrementum scientiarum omne genus, curante J. P. Berg. Hagae comitum et Duisburg. 1783. Conf. recent. Ioh. Christoph. Doederlein auctore: Iesene theologische Bibliothek, 3r Band, 28 Stück, p. 132.

**) Qui ea omnia vberius cognoscere velit, adeat epistolam Pauli ad Ebraeos scriptam. Paulum vero huius epistolae esse auctorem B. Cramerus omnibus enunciat argumentis. Erklärung des Briefes Pauli an die Römer von Johann Andreas Cramer 1757. et praesertim dritte Abhandlung p. XXIX. Conf. etiam Beyträge zur Beurtheilung und Beförderung des Christenthums von Jacob Joseph zweytes Stück der zweiten Abhandlung: Jesus von Nazareth und seine Apostel hatten gute Absichten, und waren christliche Leute. S. 32 u. 33.

***) Vid. Neue Uebersetzung der Apostel-Geschichte, Halle 1779. p. 79. Ich werde bey euch Athens Bürger bey allen Fällien viel Religion: et D. Chr. Guili. Tha.

gravior et vehementior in eloquendo. Haec eloquentiae vis atque efficacia in caeteris Apostoli orationibus facillime animadvertetur, v. c. Act. XXIV, 10, XVII etc. Vide S. V. Noeffelti plane egregius liber *Verteidigung der Wahrheit und Götlichkeit der christl. Religion* p. 363. In omni orationis genere Paulum principem extitisse omnibusque palmam praeripuisse facile existimaverim. Quod *πρότερον* orationis Paulinae in sublimi, quod apud Rhetores dicitur, genere! Fulgurat, tonat, miscet omnia. Sic qui Paulum ad Rom. VIII, 38—39. aliisque locis quam plurimis loquentem audiverit, vel legerit, nonne eodem amoris studio erga Deum se abreptum atque inflammatum sentiet? Coll. Galat. III. Eph. III etc. Plura qui lumina orationis Paulinae atque ornamenta, reliquorumque divinitus actorum scriptorum Philologia extantem. *) At enim vero cum Pauli oratio ad morum praecepta tradenda inculcandaque delabitur, quam simplex, concisa, brevis sine omni obscuritate, sedata, amni leniter defluenti simillima, reperitur. Hoc etiam in Paulo scriptisque Paulinis maxime est admirandum, cerniturque in eo non exigua eloquendi dos et dexteritas, quod rarius existeret oratores, qui in utroque dicendi genere pari modo excelluerint. Notissimum enim est, brevitatem orationis obscuritatem plerumque parere: *brevis esse laboro, obscurus fio.* **) Quod longe aliter in Paulo accidit. Quo magis in morum praeceptis dandis inculcandisque brevitati studuit, (namque morum praecepta brevissima sunt oportet, quo altius animo inhaereant,) eo dilucidior admirabiliorque vbiq; cognoscitur eius oratio. Quod planissime intelligitur, si epistolae Paulinae, et praesertim paraeneses in fine plerumque *ὡς τὰ βέλτερά τῶν ὧν ἡμεῖς ποιοῦμεν* additae, diligentius evoluntur atque animo pie admouentur. Ex his omnibus huc vsque prolasit sole meridiano clarius apparet, neminem in eo docendi dicendique genere Paulo disertiores petitorumque fuisse, eumque omnes oratoris popularis partes felicissime explese. Quo vero magis appareat, omnia etiam verissima esse, quae huc vsque in laudem orationis Paulinae proposita fuerunt, ex quodam inculcentiori exemplo cognoscere nobis adhuc liceat. Et quidem epistolam ad Philemonem scriptam cum in finem strictim percurramus. Qua ex epistola summum Apostoli ingenii acumen, summam et pene incredibilem fertiam

Thalemanni versio latina Evangeliorum, edita a S. V. D. Carolo Christiano Tietmanno, Berolini 1781. video, vos, Athenienses in omnibus rebus esse religiosissimos.

*) Conf. B. Ernesti institutio interpretis N. T. part. II. Cap. X. de vsu disciplinarum §. 26.

**) Vid. Horat. de arte poetic. v. 25.

lertiam et dexteritatem persuadendi, et hominum voluntatem, ubi voluerit, flectendi elucere, nullus huius totius rei gnarus, nec mala iudicii consuetudine depravatus, inscias ibit. Totius epistolae structura atque orationis habitus iam a veteribus interpretibus summis ornatus fuit laudibus. Chrysostomus Theophylactusque huius epistolae assiduam et diligentem lectionem omnibus inculcarunt, et summo opere commendarunt. Witius in Melet. Leid. *επιστολῆς* Apostoli plane admirabilem venerabundus agnoscit et praedicat. Et in Tom. XVI. script. L. a Bruckero edit. in introductione hoc encomio haec epistola insignitur: in diesem Briefe sind einige seinezüge von der wahren Rede-Kunst, so daß er meiner Meinung nach, ein seiner Brief genannt werden mag. Eine solche Ehreddiebung und Höflichkeit gegen Philemon, eine solche Zuneigung und Theilnehmung für Onesimus, solche seitwärts geschehene, aber rechtmäßige Erinnerungen, eine so sanfte und gärtliche Ansprache, wie in diesem Briefe durchscheinen, sind allein genug, uns zu überzeugen, daß Paulus nicht gänzlich ein Fremdling in der Welt war, oder daß er kein so alberner Schwärmer gewesen ist, als wie ihn die Feinde der Offenbarung bisweilen haben abmalen wollen etc. et in nota 1588. adiecit: Da dieser Brief ein rechtes Meisterstück einer ungekünstelten Verehsamkeit und eindringenden Vorstellung ist, so verdient das Kührende, das der Apostel so geschickt angewendet gewußt hat, darinnen besonders angemerkt, und was die griechischen Redner *ἔν τῷ τῶδες* nennen, erwogen zu werden, um zu erkennen, daß die heiligende Gnade die natürlichen Gaben und Mittel nicht verachte, sondern heilig anwenden lerne, und also nicht in einem unordentlichen Geschwätze, sondern in einem zur Ehre Jesu Christi gerichteten wohl überlegten und geordneten Vortrage die theuersten Wahrheiten darstelle. Nunc dispicimus, cur Paulus huius confcribendae epistolae consilium cepit? Onesimus apud Philemonem in seruitio fuerat, ex quo ob culpam aliquam grauem sibi contractam fuga salutem petierat. Dura omnino tunc temporis erat seruorum conditio. Vid. Laur. Pignorius de seruis, p. m. 12. 13. et quae Hugo Grotius in praestantissimo libro de iure belli et pacis lib. III. aliisque locis sparsim attigit. In seruitute expetunt multa iniqua, i. e. accidunt, usu veniunt. *) In quo vero huius Onesimi facinus admissum proprie confliterit, non satis liquet, nec ex epistola dilucide erui potest, nisi forte ex vers. 18. suspicandum esset, eum fuisse malum ratiocinatorem. Sunt, qui putent, Onesimum a Philemone paulo durius fuisse tractatum. Philemon erat gente Phryx. Phryges vero durae inflexibilisque ceruicis fuisse traduntur, quod etiam Stephanus, cum lapidibus obrueretur, Iudaicis obduratis in Apologia

B 2

*) Vid. Plantus Amph. Act. I. Scen. I. v. 10.

obicit: σκληροτέραν καὶ ἀπειθέμεν τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶ Act. VII, 51. Hinc etiam multa vulgari sermone visitata proverbia de Phrygibus extant. *Sero sapiunt Phryges* apud Cic. in Epist. *Phryx plagis emendatur*. *Φεῖξ μηδὲν ἴππον*. Vid. Suidas Tom. III. p. 638. At enim vero omnibus rite expensis atque exploratis omnis culpa a Philemone remouenda, atque in Onesimum potius deriuanda esse videtur, cur fugam capesseret, et inde gravissimam poenam sibi contraheret. Vid. *Codex Iustinianus tit. de seruis fugitiuis*. Onesimo sine vlla dubitatione in famulatu Philemonis hoc officii fuerat iniunctum, vt aliis seruis cibum potumque porrigeret, rationemque et acceptorum et datorum rite subduceret, vid. vers. 17. vbi Apostolus dicit: si aliquid nocuit tibi, si quid fugiens abstulit, et debitor obaeratus factus est, τὸτο ἐμοὶ ἀλλέγει, qui serui παιδαγωγῶν, δακτύλοι, ἐπίτροποι vocantur, vid. Galat. IV, 2. *legi hic meretur, quae Morhemius in Comment. ad I. Corinth. Cap. IV. de hoc seruorum ministerio addidit, atque ex antiquitatibus explicauit.* *) Quod si hoc assimimus, facile poterat accidere, vt Onesimus, reus neglectae atque male administratae *οἰκονομίας* apud Philemonem fieret, sicut Oeconomus Luc. XVIII, 1. et malefactorum conscientia exulceratus aufereret: *cum nihil sit miserius, quam animus hominis conscius.* **) Serui neglectae *δεσποτίας* apud dominum postulati morte plerumque multabantur crudelissima, ideo Christus Matth. XXIV, 48 — 51. phrasi hae vitur καὶ *δουλομῆσει ἀντὶν*, i. e. morte crudeli interficiet infidelem seruum. Abit Onesimus Romam, vbi tunc temporis Apostolus Paulus captiuus detinebatur. Venit in consortium atque amicitiam huius Apostoli, ab eoque salutari doctrina imbuitur. Postquam necessarium rerum, quarum notitiam fides in Christum salutifera, eiusque exercitatio impigra requirit, cognitionem animo penitus imberbat, et meliorem mentem induendo ad frugem redierat, Christianum se esse profitetur. Fides haec in Christum aliam vitam afferebat, alios mores postulabat. Onesimus nunc suos mores ad Pauli mores conformando, omnibusque rebus exacte ad normam perceptae institutionis recte feliciterque gerendis, fauorem, beniuolentiam atque amicitiam Pauli mox sibi comparat et conciliat, sicut fieri solet, vt, *enim emendati mores amicorum sint, tum fiat inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine vlla exceptione communitas.* ***) Animus Onesimi serua admitti

*) Conf. D. Gabriel Christoph Benjamen Mosche Anmerkungen zu den *Genus* und *Heiligs* Episteln, erster Abschnitt p. 23.

**) Vid. Plautus Mostell. Act. III. Sc. I. Magna vis est Conscientiae. et Cic. pro Milone. lib. VI. Famil. epist. IV. Horatius lib. I. Epist. I. v. 60 et 61.

***) Vid. Cic. de amicis. Cap. XVII. Prouerb. XIII, 20. Ἐσθλῶν μὲν γὰρ αἶψά ἐστιν ἡ ἀρετή.

criminis indignitatis poenitentia tangitur. *Optimus est portus*, teste Cicerone, *poenitenti, mutatio consilii*. Recludit ergo, cum in oculis animoque illi versaretur facinus, intima perturbati pectoris sensa, exprimitque omnia occulta apud Paulum, quocum nunc familiarissime atque amicissime viuit. Ille, tenerrimi amoris affectu ductus, fit Onesimi *precator*, *) iramque atque indignationem Philemonis mitigare, et cum Onesimo reconciliare omni data opera fludet. Nuncipsum Apostolum loquentem audiamus, eiusque plane eximiam et diuinam in persuadendo permouendoque eloquentiam admiremur. Aliter incipit epistolam, ac in caeteris, exceptis ad Thesalonicensis duabus, consueuerat. Se non vocat *διδων τῷ θεῷ*, ministrum, siue doctorem diuinitus constitutum, sed *δέσμιον Χριστοῦ Ἰησοῦ* propter doctrinam Christi, eiusque liberam professionem iam carcere atque vinculis inclusum atque detentum. Non vult auctoritate Apostolica sibi diuinitus tradita Philemonis irati animum perterrefacere, sed commemorata sua conditione deploranda potius ad misericordiam condonandumque flectere. Quanta vis prudentiae, vnicuique oratori atque doctori publico quam maxime necessariae, ex hoc tam apprimè posito epistolae initio atque salutatione apparet! Nonne Philemonem a vestibulo epistolae etiam sui officii statim commonefacit, nempe iniuriae, ipsi a seruo trausfuga illatae, ignoscendi? Vocat Philemonem *ἀγαπητὸν*, ad interiorum suam amicitiam indicandam, qua Philemonem, ut virum valde pium complectebatur. Praedicat Philemonis hospitalitatem, integerrimumque Christianis benefaciendi studium. Quae munificentia erga egenos, et *φιλοξενία* erga peregrinantes, aliis in locis Ebr. XII, 2, 1 Petr. IV, 9. 2 Ioh. v. 10. 3 Ioh. 5—8. Christianis seuerissime inungitur. **) Qua hospitalitate atque munificentia impigre exercenda Philemon se vbique *εὐεργετῶν* Apostolorum praefliterat. Nec hanc laudem Apostolus praetermittit silentio. At non satis erat, has virtutes commemorasse et collaudasse, etiam suum integerrimum erga Philemonem amorem aperit, suarum precum pro eius salute, salutisque incremento susceptarum mentionem iniicit. Quid hoc efficacie dici cogitarique poterat ad Philemonis

B 3

animum

ἰδὼν μὲν ἴσμεν. Aristot. Ethic VIII, 4. *Τὴν δὲ ἰσὺν ἢ τὴν ἀγαθὴν φιλοξενίαν καὶ κατὰ*

ἀρετὴν ἀναίμα.

*) Vid. Terentii Phorm. Sc. I. Act. II. v. 60. ad precatorem adeam, credo, qui sic orer.

**) Vid. System der christlichen Moral von D. Franz Bollmar Reinhard p. 354. Hospitalitatem etiam apud veteres Germanos magno in honore fuisse testatur. Tacitus de moribus Germanorum Cap. XXI. Consiſtitibus et hospitibus non alia gens est illis indulget. Quemcumque mortaliū erere tecto, nefas habetur, pro fortuna quaeque apparatus epulis excipit. Cum deceere, qui modo hospes fuerat, monstrat hospitalitatis et comes, proximam domum non inuitatis aduent. Nec interest. Pari humanitate accipiuntur. Et Homer. Odyss. l. v. 271. Ζεὺς, ὅς ἐστιν αὐτῶν ἀδελφὸν ἰσθλῶν.

animum permouendum, et mansuetudine, lenitate atque indulgentia in-
 cendendum atque inflammandum? Praefertim cum in sequentibus ad lau-
 dem Philemonis adaugendam adderet, se de fide eius saluari auditu mul-
 tum percepisse, atque de caritate erga quoscumque Christianos; nec hanc
 fidem in Christum *ακαρπτος* fuisse, sed se potius iam efficacissimam prae-
 buisse per varia caritatis opera. Nonne haec modesta commemoratio tan-
 tarum virtutum, quas in Philemonem cadere ait, acutissimum telum erat
 ad Philemonis pectus penitus perforandum, propensiusque efficiendum, vt
 supplicium remitteret, et Onesimo condonaret? Quo circa sic Philemonis
 beniuolentia conciliata, clarius iam aperit mentem suam, se nunc de eius
 amicissimo animo hanc opinionem et fiduciam fouere, vt cum Onesimo in
 gratiam eum reditutum esse, atque reconciliatum itri putet. Opportune
 vers. 8—9. figura vititur, quae correctio dicitur, se non opus habere, as-
 ferens, vt ex auctoritate Apostolica Philemoni imperet *το ἀντικον*, quod de-
 ceat, quid conueniat, et quid in hac causa religio Christiana a cultoribus
 postulet, se, auctoritate apostolica postposita, velle cum amico amicissime
 loqui. Nunc Apostolum audi, atque admirare omnibus, quibus opus erat,
 ad persuadendum commouendumque dotibus instruclissimum. Quae *ἐπιέ-
 ργεια*, et flumen totius orationis, vers. 9. *τοῖστος ἀν, ὡς Παῦλος πρεσβύτερος,
 νινὶ δὲ καὶ ἕσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κ. τ. λ.* quas ardentiores faces animo addere
 potuisset? Gradationem adhibet: perpende tecum, quaelo, Philemon,
 quis sit ille, qui te iam roget: ego sum Paulus, diuinitus constitutus Apo-
 stolus, Act. IX. ego sum tibi longissimo abhinc tempore notissimus conian-
 tissimusque, nos Germani dicimus, ich bin dein sehr alter guter Freund, cui
 hoc gratissimum animo propensissimum feceris: ego Christi causa iam vinculis
 detineor, nec libertate doctrinas salutare libere exponendi fruor, cuius
 tu, amicitia intima ductus, vicem tristissimam certissime lugebis. Quid his
 momentis ad alterius beniuolentiam comparandam accommodatus dici sin-
 gique potest? Etiam in honorificentissime appellando Onesimum multum
 oratoris ingenii acumen cognoscitur. Nominat Onesimum filium suum, *ὃν
 δεσποῖν αὐτῷ* ad Christianissimum alleclum et perductum. Quo vero difficilior
 et molestior Onesimi fuisse emendatio, eo cariorem et iucundior em esse
 emendatum, ideoque Philemonem gratissimum sibi esse facturum, si One-
 simo veniam det, eumque in tutelam iterum suscipiat. Et ne recor-
 datione damni illi animus Philemonis ira exacerbetur, tacendo potius
 omnem Onesimi culpam praeterit, et verbis lenissimis mitigare studet. Ex
 hoc etiam silentio, *ἐγκαίρως* obseruato, maxima oratoris prudentia elucet.
Πολλοὶ ἀνθρώποις φέρμακον κακῶν σπρῆ. Haec parua *πείραστος* multum
 ad

ad animum sedandum conferre poterat. *) Tandem vocat Onesimum per Euphemisimum *ἄρχησον*, nullius frugis hominem, qui pessime administrato famulatu omnem indignitatem domini sibi merito contraxerit. At enim vero statim adiecit, *ἄρχησον* illum, sua opera factum esse *εὐχρησον*, qui officia omnia neglecta eo maiore diligentiae assiduitate, curae sollicitudine atque improbo labore iam cumulatiflime sit compensaturus. Hortatur denique amicissime atque tenerime, vt eiusmodi fidelissimum vtilissimumque seruum, qualis Onesimus factus sit, omni honore dignum habeat. Τὰ ἐμὰ *σπλάγγνα* προσλαβῆ. Grotius *σπλάγγνα* pro animo explicat, vt Sirach XXX, 7. XXXIII, 5., sed constat pueros, siue liberos apud veteres saepe *σπλάγγνα* esse appellatos. Vid. Artemidori *Oneirocrit. lib. I. cap. 46. p. 42. Rigalt. edit.* Καὶ γὰρ εἰ παῖδες *σπλάγγνα* λέγεται. Sic Pauli verba vertenda esse puto collat. vers. 10. tracta Onesimum ad te redeuntem tanquam me alterum, nimm ich auf, als meinen Sohn, der mein anderes Ich geworden, welchen ich in meinen Wanden gezeugt habe. **) Ἐρχομένη πρὸς ὡραν iterum mitigat Apostolus lenitate verbi id, quod in re erat asperum, ideo ad modicum tempus a te discessit, vt a me correctus, et melioribus moribus indutus atque informatus perpetuo tibi esset vtilis.

Tela orationis iam est abruptenda, nec quae in promptu adhuc sunt, attingere possumus: modo paululum vers. 20. considerando immoremur. Qua tenerrimi amoris significatione inceperat, eadem nunc etiam concludit epistolam, καὶ ἀδελφε, ἔγω σε ἐναίμην ἐν κυρίῳ, fac frater dilectissime, vt te fruatur, vt Onesimi causa omnia optima mihi a te polliceri possim, vt te gaudeam, quando cognouero, Onesimum a te amicissime fuisse susceptum tractatumque. In voce usurpanda *ἐναίμαι* Apostolus ad nomen Onesimi allusisse Glasfio videtur.***) Haec vox significat non solum frui, sed etiam gaudere, sicut parentes liberis bene moratis gaudent. Vid. Elsnerus p. 331. Mentem meam, metuentem, ne quid acerbius forsitan in Onesimum confusas, tranquilla. Sic Paulus Philemonem Onesimi gratia rogabat, vt maiori studio non posset. Ex his pauculis, quae in medium attulimus, liquidissime apparet, Paulum et multum polluisse vi eloquentiae, et in verbis, vnicuique rei aptissimis, inueniendis et disponendis fuisse exercitatisimum.

Apud

*) Hic consuli merentur programmata praeclarissima, S. V. Reinhardi, de vi, qua paruae res adficiunt animum, in praecipis de moribus diligentius explicanda. Vir. 1785 — 1787.

**) Sic. Cic. in Lael. est is amicus quidem, qui est tanquam alter idem. Et Graeci, *ἄρα ὁ ἄλλος ἑαυτοῦ ὡς ὁ* Vid. Aristoteles Lib. IX. Cap. IX.

***) Vid. Glasfii Rhet. Traç. II. Cap. II. p. 526. edit. meae.

Apud animum confiteram, aliquot Ciceronis epistolis, et praefertim Plinii epistola XXI. Lib. IX. cum hac Paulina, comparandis ostendere, Paulum in verborum electione, collocatione, atque omnibus oratoris disertis muneribus feliciter exsequendis, aequè disertum, quin multo disertiorẽ, Cicerone, Plinio, aliisque fuisse, qui ad hunc usque diem eloquentiae diurnaquẽ verentur, penitus imbibantur, ediscantur, in succum sanguinemque conuertantur. Paulus est, manebitque incomparabile orationis popularis exemplum, in quod omnibus indefessa cura est intuendum, qui in eo dictionis genere aliquid proficere volunt.

At vela contrahenda sunt, et omnibus remis ad portum est nauigandum. Cursus et iter orationis eo nunc est deflectendum, cuius causa fuit institutum inceptumque. Lactor ex intimo pectoris affectu, me etiam in hac litterarum vniuersitate artibus, ad Theologiam recte cognoscendam pertinentibus, esse imbutum, cui, TV VIR MAGNIFICE, SVMME VENERABILIS, et liberaliter influendo, et doctissime elegantissimeque de rebus dogmaticis et exegeticis scribendo, vtilissimam lucẽ usque dediti operam. Diuino auspicio atque iussa Serenissimi Ducis Electoris Saxonici, EPHORVS SVMME VENERABILIS Dresdenfis Dioeceseos constitutus, et honoribus longe grauissimis Consilarii supremi senatus ecclesiastici condecoratus, Dresdam honorificentissime arcessitus fuisti. Quo acerbius Viteberga iacturam TVI, VIR MAGNIFICE, sentiet, et Academia, TE doctore excellentissimo orbata, lugebit; eo laetius Dresda TVA TE vnus apertis excipiet, in gremioque suo fouebit. Nihil cumulo meritorum TVORVM Amplissimorum, et scriptis editis, et fideliter docendo partorum, oratione mea addi potest. Exegisti iam TIBI, VIR MAGNIFICE, SVMME VENERABILIS, monumentum, aere perennius, quod nec innumerabilis annorum series, nec fuga temporum potuerit diruere.*) Nec VIR omni genere scientiarum excultissimus eget laude hominis, vix mediocriter litteris tincti. Haec potius detractio atque deminutio laudis videri posset. Precor tantum enixissimis precibus Deum, summum omnium rerum moderatorem rectoremque, vt TE, VIR MAGNIFICE, SVMME VENERABILIS, quam diutissime viuam ac sospitem praestet, vt pro TVA Philanthropia plane singulari aliorum saluti liberalissime consulere queas. Quod ad me vero attinet, nihil magis in omnibus votis habeo, nihil flagrantius et ardentius omnibus precibus rogo ac contendo, quam vt sis, maneasque mei memor.

*) Horat. Lib. III. Od. XXX.

Pon 24 1067
20

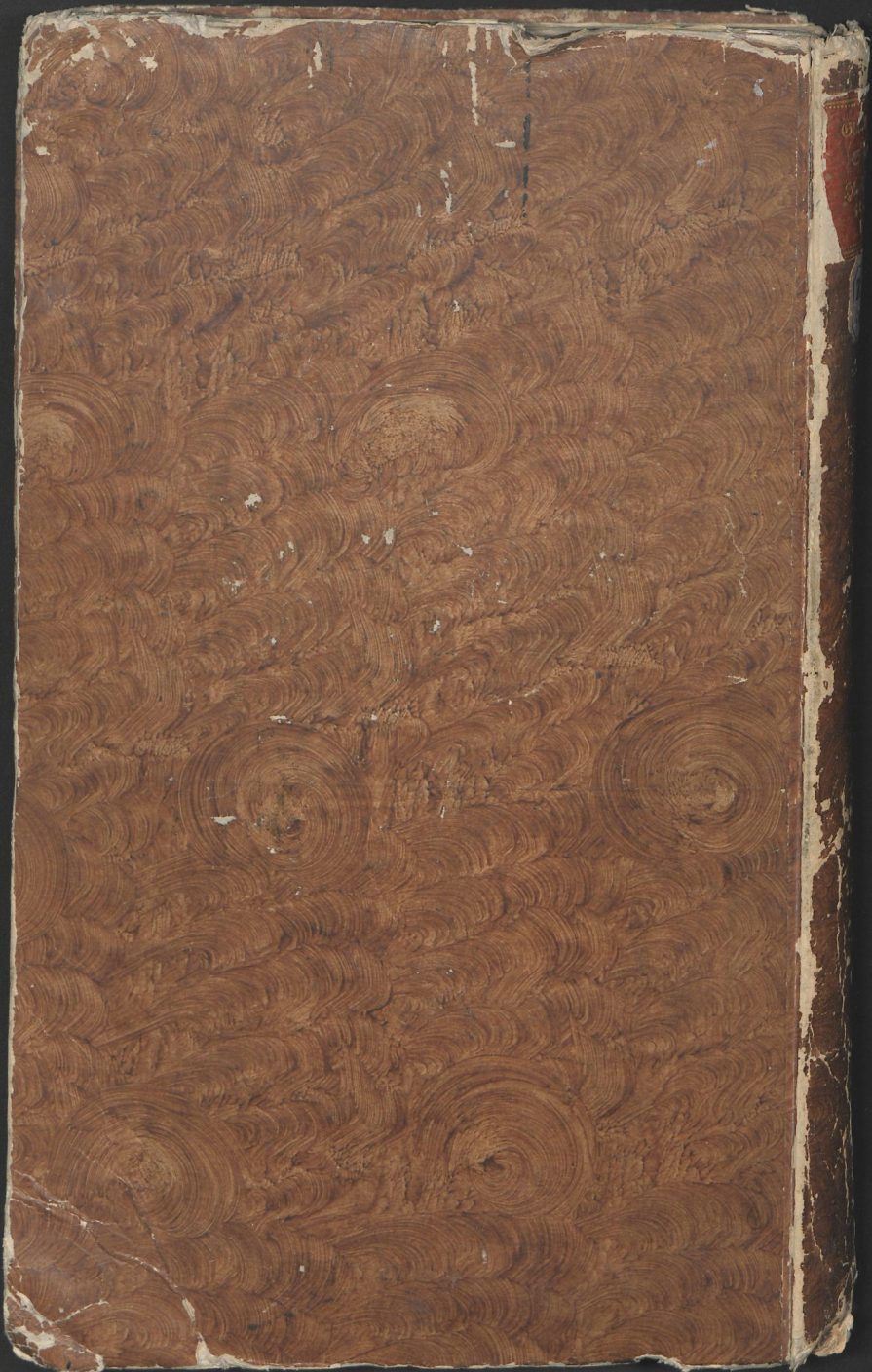
f

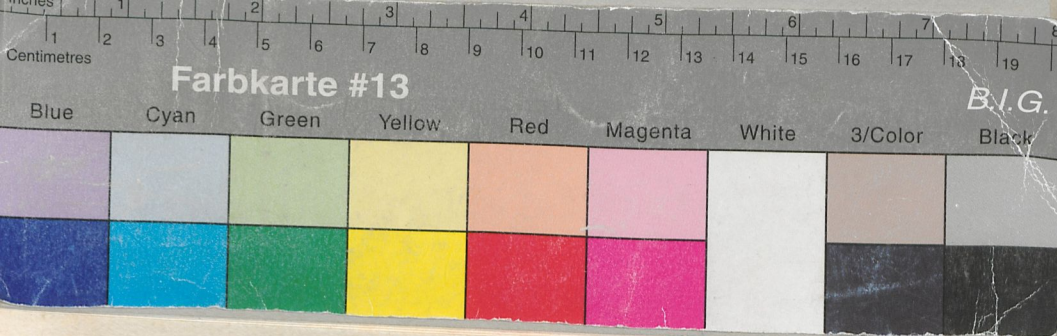
TA-70L

an 2 u. an 13 noch nicht aufgenommen

17

19

DE APOSTOLO PAVLO,
ELOQVENTIAE POPVLARIS OMNIBVS NVMERIS
ABSOLVTAE EXEMPLO, PAVCVLA
QVAEDAM DISSERENS

V I R O

MAGNIFICO AC SVMME VENERABILI,
D. CAROLO CHRISTIANO
TITTMANNO,

MVNVS SERENISSIMI DVICIS ELECTORIS SAXONIAE
SVPREMI SENATVS ECCLESIASTICI CONSILIARII, DIOECESEOS DRES-
DENSIS SVPERINTENDENTIS ET PASTORIS AD AEDEM
S. CRVCIS PRIMARII

A. D. III. KAL. OCTOBRI A. R. S. MDCCCXXXIX.
AVSPICATO ADEVNTI

EX ANIMO GRATVLAVNDVS OMNIA FAVSTA ATQVE
PROSPERA APPRECANS,

FAVORI TVTELAEQVE OMNIBVS, QVIBVS POTEST
MAXIMIS, PRECIBVS

SE PIE COMMENDAT

IOANNES GOTTLOB RIECKIVS
AA. M. ET PASTOR SIZERODAE,

DRESDAE,

LITTERIS HENR. GVIL. HARTPETERI.

19.

